STÁTNÍ DIVADLO V OSTRAVĚ

SCHILLER • ÚKLADY A LÁSKA

Premiéra dne 30. prosince 1952 v divadle Zdeňka Nejedlého

FRIEDRICH SCHILLER

ÚKLADY A LÁSKA

Drama z občanského života v pěti dějstvích (9 obrazech).

Přeložil Vladimír Šrámek
Režisér Jiří Dalík, laureát státní ceny
Výtvarník Zdeněk Hybler j. h.

Von Walter, president na kterémsi německém knížecím dvoře · *Miloslav Holub*
Ferdinand, jeho syn, major · *Jiří Holý, laureát státní ceny*
Dvorní maršál von Kalb · *Ilja Prachař, laureát státní ceny*
Lady Milfordová, knížecí milenka · *Vlasta Vlasáková*
Wurm, presidentův tajemník · *Jiří Duras*
Miller, městský hudebník · *Jiří Myron*
Jeho žena · *Karla Gentnerová*
Luisa, jeho dcera · *Jiřina Froňková*
Žofie, panská lady Milfordové · *Božena Böhmová*
Knížecí komorník · *Karel Lupínek*
Sluha u Milfordové · *Bronislav Křanovský*
Sluha u presidenta · *Miloslav Kožušník*
Biřici a služebnictvo

Hlavní přestávka po 6. obraze

»... Schiller je náš největší liberální básník, to je jasné; tušil novou dobu, která měla přijít po francouzské revoluci . . .« B. Engels 1839.

Je to po sedmi letech po prvé, co se na scéně ostravského divadla objevuje v činoherním repertoiru dílo německého autora. Po celou tu dobu, z důvodů zcela pochopitelných, se nehrála na československých scénách díla ani velkých německých básníků, jakým jistě byl Schiller, Goethe, Lessing, Kleist a ostatní němečtí klasikové, nacisty zneužívání u nás v době okupace k špinavé protinárodní propagandě. Německému fašismu se téměř podařilo vzbudit v poctivých lidech na celém světě nenávist vůbec ke všemu, co je německé. Ale převratné události posledních let nás přímo nutí, abychom se velmi pozorně zabývali problémem Německa. Zatím, co v západní zoně omilostňují američtí imperialisté válečné zločince a tvoří z nich armádu, ochotnou bojovat pro jejich světovládné cíle, vyrůstá za pomoci Sovětského svazu ve východním Německu silný lidově demokratický stát, jehož cílem je mír a socialismus. Ale ani v západním Německu se nedali umlčet poctiví Němci, toužící po svobodném a šťastném životě. Navzdory pronásledování, teroru, podplácení a štvavé propagandě imperialistů, odmítají západoněmečtí pracující snahy válečných štváčů vtáhnout německý národ do nové světové katastrofy. A všichni ti stateční budovatelé a bojovníci za nové, svobodné a sjednocené Německo a za mír — ti všichni jsou živým důkazem toho, že se Hitlerovi ani jeho ochotným následovníkům, nynějším pánům západního Německa, nepodařilo zničit všechno to zdravé, co je v německém národě, že německý lid má dostatek vůle i síly, navázat na výrazné pokrokové tradice svého národa a že v duchu těchto tradic bude se utvářet jeho další vývoj.

Státní divadlo v Ostravě se již dotklo problému současného Německa uvedením Sobkovy hry »Život začíná znova«. V ní poznáváme poválečný život v novém, rodícím se Německu, lidi, kteří poznali, že je nutno dělat »opravdovou práci«, protože osud jejich vlasti leží v jejich rukou — i lidi, kteří se pokoušejí mařit jejich velké mírové dílo. Schillerovy »Úklady a láska« jsou obrazem Německa z konce XVIII. věku; ale jako jeden z nejvýraznějších dokladů pokrokové literatury německé minulosti, jsou nám zároveň můstkem a pochopením opravdovosti pokrokového snažení dnešního lidově demokratického Německa. »Úklady a láska«, snad proto, že mu k nim poskytla látku současná doba i vlastní zkušenost s krutostí společenského systému, jsou nejbojovnějším dramatem Schillerovým. Je to první Německé politické a tendenční drama, jak praví B. Engels.

Vzniklo v době, kdy ve zbídačelém feudálním Německu zdvihalo se v literárním světě hnutí odporu proti tyranii mocných, hnutí, které se odvažovalo revoltovat proti stávající skutečnosti a stavět vysoký ideál svobodného člověka.

Mladistvá hra Friedricha Schillera je prodchnuta náladou své doby — a pro svou děsivou pravdivost, kterou neoslabuje ani sentimentalita a romantičnost některých postav a situací, je nám tato tragedie velikým časovým dokumentem, který nikdy nepozbude své ceny.

»Úklady a láska« nejsou jen chladným popisem doby — jsou bojovným útokem proti krutosti společenského řádu, ve kterém rozmařilost a intriky dvořanů ožebračují poddané a ničí jejich štěstí a životy. Schiller nemusel hledat daleko vzory pro postavy a děj své tragedie. Despotický vévoda Karel Eugen a jeho dvorské stvůry, bezprávný a bezmocný třetí stav, který si sotva začínal uvědomovat svou morální převahu nad úpadkovou šlechtou — a poddaní, vyssávaní a vydíraní, prodávaní jako dobytek na jatka pro zahraniční armády — to byly skutečnosti, které vedly Schillerovo péro.

Hlavní postavou své hry učinil mladý básník prosté měšťanské děvče, které nad rozbitým snem své vroucí první lásky poznává krutou pravdu, že ve společnosti, založené na vykořisťování člověka člověkem, většiny menšinou, nemůže láska mezi příslušníky dvou tříd překročit propast, kterou je společnost odděluje a dosáhnout plného lidského štěstí. V tragickém příběhu Ferdinanda a Luisy se nám odráží celá ta strašlivá doba, ve které rozpadávající se feudální řád snaží se stůj co stůj nejbezohlednějším zubožováním člověka udržet své posice proti zdvihajícím se silám nového světa, který ohlašovali ideologové francouzské revoluce. Schiller dobře viděl nesmírnou hmotnou i mravní bídu této doby, ale přesto dal své tragedii vyznít optimistickým výhledem do budoucna: hra končí rozdrcením lásky Luisy a Ferdinanda, ale zloduchové, kteří způsobili jejich smrt, aby si upevnili své hmotné postavení a zisk, jsou vydáni spravedlnosti. A tato silná víra básníkova, že musí přijít a že přijde chvíle účtování se vším špatným, co brání svobodnému a šťastnému životu, je dalším nesmírným kladem hry. Právě tohoto silného optimismu je nám třeba dnes, kdy temné síly světa si zotročují národy — a zase je to německý národ, který je násilně rozdělen a zubožen — a chystají se znovu rozvracet klid a mír, a pro své ziskuchtivé cíle neváhají ničit štěstí i životy milionů lidí.

Činohra Státního divadla v Ostravě si zvolila »Úklady a lásku« právě pro jejich bojovnost, pro jejich hlubokou pravdivost a pro jejich nezlomnou víru v lepší budoucnost — protože v těchto rysech hry je v zásadě obsažen i kulturně politický program našeho dnešního divadla.

Oskar Batěk

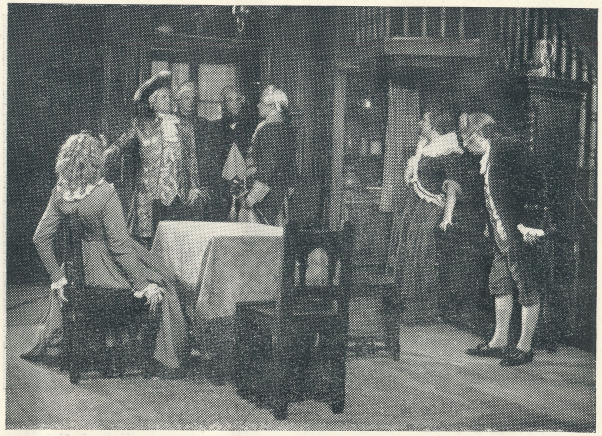

»Úklady a láska« na scéně Magyar Szinház v Budapešti.
(Magyar fot)

* * *

Komorník: Jeho Jasnost pan vévoda poroučí se přízni mylady a posílá tyto diamanty k svatbě. Teď právě došly z Benátek.

Lady: (otevře skřínku a zděšeně ucouvne.)
Člověče! Co dal vévoda za ty kameny?

Komorník: (s chmurnou tváří.)
Nestály ho ani jediný groš.

Lady. Cože? Zbláznil ses? Nic že ho nestály ty kameny, na jejichž cenu nedovedu ani pomyslit?

Komorník: Včera odjelo sedm tisíc našich lidí do Ameriky — ti zaplatí všecko!

Lady: (odložila náhle skvosty a přešla prudce pokojem, pak po pause ke komorníkovi.)
Člověče! Co je ti? Snad nepláčeš

Komorník: (otřel si oči a děsivým hlasem, chvěje se po celém těle.)
Drahé kameny, právě jak tyto — mám tam také dva syny.

Lady: (se zachvěla, odvrátí se od něho, pak ho vezme za ruku.)
Ale ne z donucení?

»Úklady a láska« v inscenaci J. Curtha na scéně Komorního divadla v Lipsku. (Foto J. Zeissig.)

Komorník: (se děsivě rozesměje.)
Ach bože! — Ne, ne — jen dobrovolníky! Několik všetečných chlapců sice vystoupilo před šik a ptalo se plukovníka, zač kníže prodává vértel lidí — ale náš nejmilostivější zeměpán dal všem plukům nastoupit na náměstí a ty chlapy postřílet. My jsme jen slyšeli prásknout muškety, viděli, jak jejich mozek na dlažbu stříkl a celá armáda křičela: — J u c h e j ! D o A m e r i k y !

Lady: (se sveze hrůzou na pohovku.)
Bože! bože! A já nic neslyšela? Já jsem nic neviděla!

Komorník: Nu, to se nedivte, milostivá paní! — Pročpak jste musela s naším pánem vyjíždět na medvědy, právě když začli bubnovat k nástupu na tu parádu? Neměla jste si dát ujít tu krásu, když na nás vřískavé bubny volaly, že už je čas, a skučící sirotci běželi za živým otcem a šílená matka letěla ulicí a chtěla vlastního kojence narazit na bajonety, když trhali od sebe ženicha s nevěstou ranami šavlí a šediví dědci jen zoufale postávali a nakonec házeli za chlapci berle, na cestu do toho nového světa. — Ach, bože, a do toho dunivé víření bubnů, aby snad Vševědoucí neslyšel, co se modlíme . —

Lady: (vstane, prudce.)
Dej pryč ty kameny — pálí mne jako pekelné plameny v srdci.

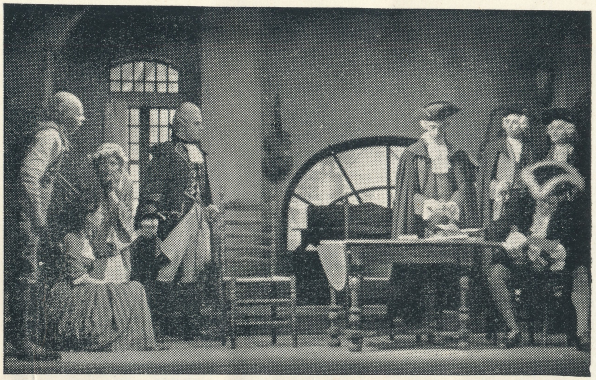

»Úklady a láska« v inscenaci H. Rodenberga na scéně »Theater der Freundschaft« v Berlíně. (Foto G. M. Siewert.)

(Mírněji ke komorníkovi.)
Uklidni se, ubohý starče! Oni se vrátí! Spatří zase svou vlast.

Komorník: (vřele a mužně.)
Bůh ví, že spatří! — Ještě v bráně se obrátili a křičeli: »Sbohem. ženo a děti! — Ať žije náš zeměpán — o soudném dni se vrátíme zas!«

Lady: (přechází prudkými kroky.)
Hnusné! Hrozné! M n ě namluvili, že jsem je osušila, slzy té země. — Teď, teprve teď prohlédám děsem — jdi — řekni pánovi — že se mu sama poděkuji!

(Komorník chce odejít, lady mu hodí do klobouku svou tobolku.)

A vezmi si za to, žes mi pověděl pravdu. —

Komorník: (jí hodí tobolku s opovržením na stůl.)
Dejte si to k tomu ostatnímu.
(Odejde)

(F. Schiller »Úklady a láska«, výňatek z 3. obrazu, v překladu Vl. Šrámka.)

Poklad lidství byl svěřen do vašich rukou.
Střezte jej!
S vámi svou cenu ztrácí,
s vámi ji opět nabude.

Schiller

Schillerova »Luisa Millerová«

Franz Mehring

Nikde v Německu nestály proti sobě despotismus a maloměšťáctví tak silně, jako ve Würtenbersku. Na jedné straně vévoda a jeho prodejná dvorská sběř, na druhé straně kraj se svou zaostalou cechovní společností. Život básníkův probíhal chmurně, těžce a kalně mezi těmito protiklady, které nyní volá na scénu. Tento president von Walter, dvorní maršál von Kalb, Lady Milfordová, sekretář Wurm — to byly osoby, které znal již z dětství; viděl je již v Ludwigsburgu, na škole Karla Eugena a ve Stuttgartu. Falešné rukopisy sekretáře Wurma, »veliký podkop«, kterým president Walter »vyhodil ze sedla« svého předchůdce — což je neznal už ze života svého kmotra Riegra? Nebyl jeho vlastní otec při tom, když »dobrovolníci« byli zaprodáni cizím potentátům? »Několik všetečných chlapců sice vystoupilo před šik a ptalo se plukovníka, zač kníže prodává věrtel lidí — ale náš nejmilostivější zaměpán dal všem plukům nastoupit na náměstí a ty chlapy postřílet.». Neviděl to nikdy na vlastní oči — na Solitude a až do doby svého nočního útěku? »Kníže může zplodit rajský sad z pralesů, rozkázat, aby prameny jeho země tryskaly pyšnými oblouky k nebi anebo prohýřit v ohňostroji, co vyssál z poddaných.« A nebylo v celé zemi známo toto líčení: »Rozkoš mocných tohoto světa je věčně neukojená hyena, jež lačně hledá znovu a znovu svou oběť. — V této zemi už běsnila děsně, odtrhla nevěstu od ženicha, strhla již božská pouta manželství, zničila tiché rodinné štěstí — tam zas otevřela mladé, nezkušené srdce rozkládajícímu moru a zmírající žačky se zalykaly v kletbách a křečích jménem svého učitele . . .« Tuto smutnou periodu vystřídala ještě smutnější doba. Dvůr a jeho serail hemžil se pak italskou spodinou. Lehkomyslné Pařížanky zahrály si s tímto hrozným žezlem a lid krvácel pro jejich vrtochy. Prostě, není pravda, co ponížená kritika tvrdila, že Schiller, tento dvorní despotismus v »Úkladech a lásce« karikoval, Schiller nepopsal brutální pravdu brutálně, ale to, co dramaticky vyobrazil, byla opravdu hrozná skutečnost.

Nejinak je to s výtkou, že Schiller postavil proti zpustlosti velkých ušlechtilou povahu malých. Městský hudebník Miller a jeho žena jsou dobře vystiženi, ale nejsou vylíčeni jen růžovými barvami.

Jiřina Froňková a Jiří Myron jako Luisa a Miller.

(Foto J. Podbierová.)

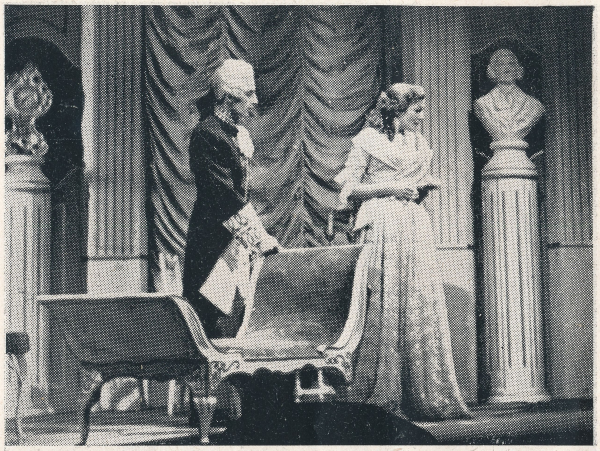

Vlevo: Miloslav Holub a Ilja Prachař, laureát státní ceny, jako von Walter a Kalb. — Vpravo: Jiřina Froňková a Jiří Holý, laureát státní ceny, jako Luisa a Ferdinand v závěrečném obrazu hry.

●

Na protější stránce nahoře: Jiří Holý, laureát státní ceny a Vlasta Vlasáková jako Ferdinand a Milfordová. — Dole: Scéna z prvního obrazu hry: Jiří Duras jako Wurm, Jiří Myron jako Miller a Karla Gentnerová jako Millerová.

(Foto J. Podbierová.)

Jiří Duras a Miloslav Holub — rozhovor Wurma s von Walterem.

(Foto J. Podbierová.)

Nemluvě o paní Millerové, která čestná ve své povaze, ale hloupá a nevzdělaná, nemohla odolat tajným choutkám skuplovat měšťáckou krev s modrou krví a ve zbabělém strachu visela na svém muži jako olověné závaží, když se v něm probouzela troška ráznosti — ale ani Miller, sám svým způsobem znamenitý člověk, nemůže si zahrát na hrdinu. Tomu sekretáři — škrabákovi — by nejraději tělo i duši zmlátil, všechna desatera, všech sedm proseb z Otčenáše, všechny knihy Mojžíšovy i proroků na jeho vlastní kůži napsal tak, že ještě při zmrtvýchvstání by bylo znát modřiny. Ale za strachu před hněvem presidenta ví v tomto okamžiku jen jedinou radu: uprchnout s dcerou přes hranice. A když tento obávaný muž násilně vnikne do jeho domu a dceru nazve děvkou, vyslovuje třesoucím a bojácným hlasem: »Ráčíte odpustit. Vaše exelence vládne a poroučí v zemi. Tohle je však můj byt. Udělám vaší exelenci nejponíženější kompliment, až jednou přijdu s účtem, ale nevychovaného hosta vyhazuji — ráčíte odpustit.« Na této postavě můžeme studovat tehdejší maloměšťáctví, které tehdy již nebo ještě mělo určité sebevědomí a nechtělo sloužit jenom jako míč ve hře tehdejší šlechtě a začínalo v sobě pociťovat cosi jako proletářský hněv, ale jak vzdáleně! Bylo daleko revoluční politiky: palce na očích a kolena na prsou! Obě třídy jsou spojeny mileneckým párem, synem presidentovým a muzikantovou dcerou. Ferdinand je výplod básníkovy fantasie, skropené jeho vlastní krví; v době, kdy ji vytvořil, poznal po prvé slasti lásky a trýzeň žárlivosti. V muzikantově dceři se mu také po prvé podařilo vytvořit ženskou postavu. Právem nazval drama jejím jménem, protože ona je tragická hrdinka, která hyne v konfliktu mezi povinnostmi, které má vůči svému otci a milenci. Sama se zve hrdinkou, která vrací otci ztraceného syna a zřekne se svazku, který by rozmetal práva měšťanského světa a zničil věčný všeobecný řád. Je to tentýž slabošský rys, který ukazuje Lessing ve své Emilii a Hebel ve své Kláře, esteticky nepřijatelný, ale hluboce kořenící v sociálních podmínkách, ve kterých měšťanské drama vůbec mohlo na německé půdě vzniknout . . .

(Výňatky z knihy »Schiller — obraz ze života, pro německé dělníky« 1909.)

Schiller a jeho doba

Oskar Baťěk

Mladý F. Schiller (1783).

Friedrich Schiller se narodil 10. listopadu 1759 — tedy bezmále před dvěma sty lety — ve würtemberském knížectví v městečku Marbachu. Jeho otec byl prostého původu a vypracoval se svou příkladnou pílí a houževnatostí na vojenského lékaře a důstojníka. Mladý Friedrich se cítil být povolán ke stavu duchovnímu, ale z rozhodnutí vévody Karla Eugena, který založil vojenskou akademii a hledal žáky, musel Schiller vstoupit do této školy jako posluchač práva. Ale ani strohý vojenský řád školy nedovedl zabránit Schillerovi v rozvíjení jeho básnických a literárních sklonů. Když pak byla na akademii otevřena i medicinská fakulta, opustil suchá práva a věnoval se studiu lékařství.

Akademii absolvoval Schiller roku 1780 a nastoupil jako plukovní medik u zuboženého pluku invalidů v záplatovaných uniformách, u granátníků generála Augé. A právě v tomto roce vzniká Schillerova první skutečná dramatická práce — »Loupežníci«. Tiskem vyšla hra již následujícího roku, ale byla uvedena na scénu manheimského divadla až 13. ledna 1872. Toto datum má mimořádný význam nejen v životě Schillerově, ale pro celé německé divadelnictví. Hra, jíž dal autor do štítu heslo »in tyranos« — proti tyranům — setkala se s nesmírným ohlasem po celém Německu, zejména mezi revolučně naladěnou mládeží, a pronikla i daleko za hranice autorovy vlasti.

Protože však vévoda neměl nejmenší porozumění pro umělecké zájmy svého důstojníka, všemožně mu v nich bránil a dokonce jej dal uvěznit pro nepovolenou návštěvu představení »Loupežníků«, rozhodl se nakonec mladý básník k útěku. A od této chvíle bychom mohli sledovat pestrý a těžký Schillerův osud, ve kterém hrálo tak významnou roli jeho přátelství s J. W. von Goethem. Viděli bychom Schillera jako divadelního básníka u manheimského divadla, jako profesora historie, opět ve spolupráci s divadlem . . . Meiningen, Drážďany, Výmar, Jena, Manheim . . . Nesnáze, bída, nemoce, nepochopení — osud básníka, horujícího pro revoluční ideje, v době, kdy plnou moc nad rozdrobeným Německem měla dekadující třída feudálů. Friedrich Schiller podlehl těžké chorobě, které se jeho zesláblé tělo nedovedlo ubránit, ve věku čtyřiceti pěti let, dne 9. května 1805.

Druhá polovina XVIII. věku byla naplněna prudkým revolučním vřením, které se šířilo z Francie po celé Evropě. Byla to doba, ve které ideologové francouzské buržoasní revoluce vystoupili se smělými myšlenkami o rovnosti lidí, o zlu soukromého vlastnictví, o duchovní i hmotné svobodě člověka a o demokracii. Ale Německo, na rozdíl od hospodářsky, politicky i kulturně vyspělé Francie a Anglie, bylo zaostalou zemí; Engels charakterisuje toto období německých dějin takto:

». . . Byla to jediná živoucí masa hniloby a odpudlivého rozkladu. Nikdo se tu necítil dobře. Řemeslo, obchod, průmysl a zemědělství se rovnalo téměř nule; rolníci, obchodníci a továrníci pociťovali dvojnásobný tlak vydřidušské vlády a špatných obchodů; ale šlechta a knížata shledali, že jejich příjmy, přes vyssávání poddaných, nemohou udržet krok s jejich rostoucími výdaji; všechno šlo špatně a všeobecný pocit nespokojenosti převládal po celé zemi. Nebylo vzdělání, nebylo prostředků, jak působit na mysl mas, nebylo svobodného tisku, občanského vědomí, ba ani rozsáhlejšího obchodu s jinými zeměmi — nic než ubohost a sobectví — malicherný, podlízavý, ubohý čachrářský duch pronikl celý národ. Všechno bylo ošuntělé, na spadnutí, řítilo se do záhuby a nebylo ani té nejmenší naděje na obrat k lepšímu, nebylo v národě ani tolik síly, jíž bylo zapotřebí k odstranění hnijících mrtvol přežitých institucí . . .

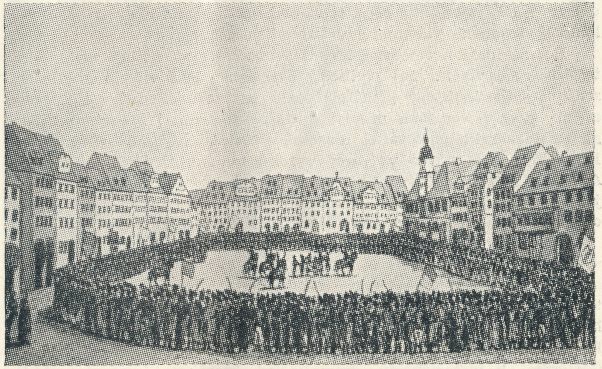

Studentské nepokoje v Jeně. Rytina od G. N. M.

. . . Jedinou nadějí v lepší budoucnost přinášela literatura. Tato doba politického a sociálního ponížení byla současně zlatým věkem německé literatury. Kolem roku 1750 se narodili všichni velcí duchové Německa, básníci Goethe a Schiller, filosofové Kant a Fichte a necelých dvacet let později velký německý metafysik Hegel. Každé významné dílo tého doby je proniknuto duchem vzdoru a vzpoury proti celé německé společnosti, jak tehdy existovala. Goethe napsal Götze z Berlichingenu, dramatický hold památce rebela. Schiller napsal »Loupežníky«, oslavu velkodušného mladíka, který vyhlásí otevřenou válku celé společnosti. To však byla jejich mladická díla; v pozdějším věku Goethe se omezil na satiru nejbřitšího druhu a Schiller by si byl zoufal, nebýt útočiště, které mu poskytla věda, zejména velké dějiny starého Řecka a Říma. Ti dva mohou sloužit jako příklad za ostatní. I nejlepší a nejsilnější duchové národa se vzdali vší naděje v budoucnost vlastního národa.«

Literární hnutí, které se v Německu v této době vyvinulo, bylo nazváno »Sturm und Drang« — dobou bouření a tlaku. Bylo výrazem protestu třetího stavu proti feudálnímu útlaku i proti zrůdným stránkám buržoasního pokroku. »Sturm und Drang« bojoval za svobodu člověka, za toleranci, proti útisku — tedy za ideály francouzských osvícenců. Ozývá se však v něm i volání po citovém titanství, po velkých, smělých činech, po návratu k přírodě. Na hnutí »Sturm und Drang« a také na Schillera měla vliv zejména filosofie J. J. Rousseaua; nejen svým uctíváním genia přírody, ale převratnými názory o tom, že půda patří všem, a zejména ovšem ideálem demokratické republiky drobných vlastníků, ve kterém maloburžoasní a selské vrstvy viděly záchranu před feudalismem i před hrozivou silou velkého soukromého vlastnictví v kapitalismu.

Boj za ideál neomezené osobní svobody se sice silně odráží v literatuře, ale vlastní boj politický byl slabý. Pod vlivem anglického sentimentalismu, který přinášel ideály v zásadě shodné s Rousseauovými, vzal v Německu protest proti politickému i ideovému útlaku na sebe charakter převážně morální. Přestavitelé hnutí »Sturm und Drang« museli teprve vytvářet vysoké humanitní ideály své doby. Ale přestože chápali svobodu bez přesných, konkretních obrysů, jen jako neomezenou osobní, individuální volnost, přece znamenalo toto období významnou epochu v cestě za sociálním probuzením Německa.

Hned po »Loupežnících« píše Schiller svou druhou hru — »Fiescovo spiknutí v Janově«. Je to první Schillerovo drama, v němž se rýsuje obraz současné politické situace a první jeho náběh k historické tragedii. A pak již následuje jeho nejlepší hra z mládí, »Luise Millerin«, později nazvaná »Kabale und Liebe« — »Úklady a láska«. Po této jediné hře se současnou thematikou se Schiller vrátil »Donem Carlosem« k historickému dramatu, od kterého již neustoupil. Po »Donu Carlosovi« učinil Schiller desetiletou přestávku v dramatické

tvorbě. Je to doba, v níž poznává Kantovu filosofii, ke které se nadšeně hlásí, protože v ní spatřuje výraz své touhy po svobodě člověka a po dosažení velikého ideálu harmonické osobnosti. Je to však také doba francouzské buržoasní revoluce, jíž byl Schiller zprvu nadšen, kterou však potom odmítá, protože se mu zdá, že porušuje odvěké řády lidské mravnosti.

Nesnesitelná společenská a politická situace, ze které Schiller nenacházel východisko, jej vedla k šosáckému horování pro neuskutečnitelné ideály kantovské filosofie a k uctívání řeckého umění. Tyto neblahé vlivy se silně projevily v básnické tvorbě Schillerově i v jeho dramatickém díle. Je jimi poznamenána celá jeho další tvorba, od velké trilogie o Valdštýnovi, přes Marii Suartovnu, Pannu Orleánskou, Messinskou nevěstu až po Viléma Tella. Elegický stesk překonává Schiller alespoň ve vypjatých citových momentech, kdy jeho hrdinové, harmonické bytosti, se stávají herojskými postavami činu. V posledním svém díle, Vilému Tellovi, dal Schiller opět zaznít odboji proti tyranii — ale tento odboj nemá již ani zdaleka sílu oné bouřlivácké vzpoury jeho »Loupežníků« či jeho vášnivého výpadu proti společenskému systému, jakým jsou »Úklady a láska«. Poslední dílo, »Demetria«, s thematikou z ruských dějin, smrt již nedovolila Schillerovi dokončit.

Oskar Baťek

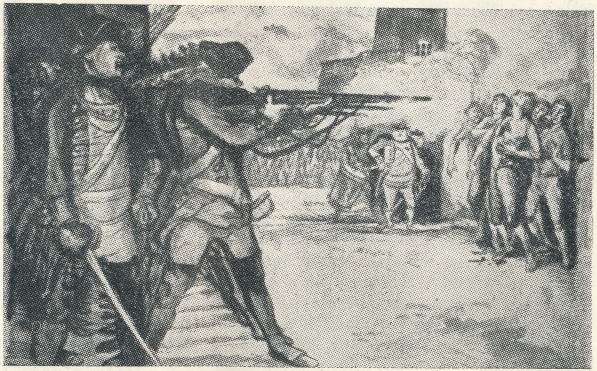

Poprava rekrutů, kteří se vzbouřili proti tomu, aby byli prodáni. Ilustrace z archivu Goetha a Schillera.

Úklady a láska v občanské válce 1919

Jako první hru zvolili »Úklady a lásku«, jedno z romantických dramat, v revoluci nejpopulárnějších, ve kterém byl zapálen oheň, který se dříve báli roznítit. Hráli ji v plukovních kasárnách vedle university. Celý velký sál, dosud ani jednou nevytopený, obsadili nováčkové, mobilisovaní vojáci v pláštích, v krátkých kožiších, někteří ze strážné roty dokonce s puškami v rukou. Ale bylo tu též mnoho civilního obyvatelstva, které se nebálo přejít pěšky půl města ve tmě a v chladnu . . .

Děj prvního dějství hry »Úklady a láska« unáší celý sál. Upoutá tím mocněji, čím je divák upřímnější. Na jevišti se hned odhaluje situace všem pochopitelná a vzniká zápletka, která podněcuje diváků zájem naléhavou protichůdnou vášní. Tím, že jsou herci v dobových kostymech, parukách a střevících se zlatými přeskami, se nijak neodcizují divákům. Neobvyklé vzezření hrdinů jen zvyšuje poutavost scénického děje. Smysl hry však leží za hranicemi masek. Které srdce by nedojala první horoucnost mladíka, nebo dívčina bázeň o nezkušený cit a nemožnost utlumit ten cit i touhu dát mu volnost? Kdo by neznal rozzlobeného otce, obviňujícího matku z nadržování zhoubné dceřině touze? Kdo se v životě nesetkal s malými nebo velkými velmoži, kteří ničí pro ziskuchtivost cizí štěstí?

Za zdmi plukovních kasáren, v městě a za jeho obvodem, v nekonečné zemi se vedl boj se zlovůlí za ty, kdo jí trpěli po celá staletí a nyní vyzývali k svému osvobození. Krasnoarmějci, kteří zaplnili sál, slyšeli jasně v příbězích měšťanské tragedie ohlas svých živých citů. Tam, na divadelních prknech, panovala panská zlovůle. Zde, v sále, zlovůle vyvolávala rozhořčení, planula dychtivost po spravedlnosti. Na jevišti byla spravedlnost pronásledována a k ní se drala přes rampu nezadržitelná účast a soucit diváků. Ne, Luisa se nadarmo netrápila svými mukami. Nebyla sama se svým opovržením k násilí, nebyla sama ve své hrdosti před osobami vládců, nebyla sama ani ve své bezradnosti a slzách. Revoluční voják, který hledal pravdu života všude, když se stal divákem, požadoval pravdu i od divadla. Částečku té pravdy nalézal v bezbranné dívce, a čím vznešenějším se mu zdálo Luisino utrpení, tím upřímněji byl hotov podat jí ochrannou ruku. V sále vše ztichlo, jako v poli, v hluboké bezměsíční hodině. Ze všech pocitů byl nejsilnější údiv, že figurky v staromódních kostymech, v širokých kloboucích a čepcích, žijí jako skuteční lidé.

Potoky, řeky, oceány slov řinoucí se z jeviště, nepodobající se ani jedinému z těch obvyklých slov, kterými se vyjadřuje prostý člověk, přinášely myšlenku všem pochopitelnou. Ani umělkovanost a nabubřelost Ferdinandových výkřiků, nemohla zabránit důvěře, která vznikla v obecenstvu k herci Cvětuchinovi, když rázný, horkokrevný a jinošsky lehký, štědře zahrnoval Luisu přísahami lásky.

Každý voják, zahalený do soukenného pláště, kašlaje do rukávu, aby nerušil souseda, bál se propást jediný zvuk pozdviženého sametově tklivého hlasu Cvětuchinova. Každý překládal do své řeči čarodějnou Ferdinandovu deklamaci a snad si myslil, že řekne také jednou někomu jako Ferdinand: »Ať mezi námi vyvstanou překážky jako hory — budou to pro mne jen schody, a já se po nich pořítím do Luisiny náruče! Bouře nepřátelského osudu, rozdmychají moje city, nebezpečí učiní jen moji Luisu žádoucnější!« A snad si každý myslil, že jednou uslyší od někoho v odpověď jako od Luisy šepot hrůzy a vášně: »Dost už! Prosím tě úpěnlivě, mlč! Kdybys věděl!...«

Druhé jednání skončilo výborně a obecenstvo začalo vyvolávat herce. Spojili se za ruce a utvořili před rampou řetěz. Jejich šťastné rozčilení, jako by rozhoupávalo oponu, která se vlnila za jejich zády. Herci se po čtvrté vzali za ruce a hrdina v čele celého chorovodu táhl už za sebou hrdinku, když se za kulisami objevil krasnoarmějec: »Počkejte, soudruhu Cvětuchine!« Několik slov, která řekl, přinutilo Cvětuchina, aby opustil chorovod a v okamžiku se na jevišti všechno přeměnilo. Opona slavnostně stoupala nahoru. Obecenstvo začalo usedat, rozhovořilo se a opět zaburácel potlesk. Ale pojednou vstoupil na jeviště rychlými kroky Izvěkov. Stanul u napovědovy budky a rychle zvedl ruku. Všichni ztichli.

»Soudruzi!« pronesl hlasem zcela jiným než herci, hlučně nevypočítavým, vykřikujícím, nijak plynulým hlasem. A bylo to tak nové, že všechno divadelní naráz doznělo, odsunulo se do dálky a na jeho místo přišlo něco zcela nového.

»Právě přišla telegrafická zpráva o našem ohromném vítězství na jižní frontě.«

»Sál, jakoby zašuměl, potom ztichl a ztuhl.

»Rudá jízda soudruha Buďonného porazila na hlavu dva jízdní armádní sbory bílých — Mamontova a Škura! Voroněž . . .«

Nedali mu domluvit. Na jevišti se prudce, nikoli pozvolna, zřítil burácivý hluk jako lavina, spadlá se svahu. Kyril opět zvedl ruku a pokročil o krok k lidem. Ztichli neochotně.

»Voroněž je osvobozena! Bílí prchají!«

Znova ho přerušili mladistvými výkřiky »hurá« a burácením potlesku.

»Podrobnosti očekáváme od hodiny k hodině. Telegram sděluje, že pronásledování pokračuje. Bijem kozáky Mamontovy, bijem dobrovolníky Škurovy! To je začátek jejich konce, soudruzi! Děnikin bude rozdrcen! Děnikinština bude na věky pohřbena! Rudá armáda jí vykope bezedný hrob. Ať žije slavná sovětská jízda dělníků a rolníků!

(Úryvky z románu Konstantina Fedina »Neobyčejné léto«.)

Friedrich Schiller: Úklady a láska. - Program vydalo Státní divadlo v Ostravě v redakci O. Baťka. - Vytiskla Práce, n. p., závod 02 v Ostravě I, Hollarova 14.

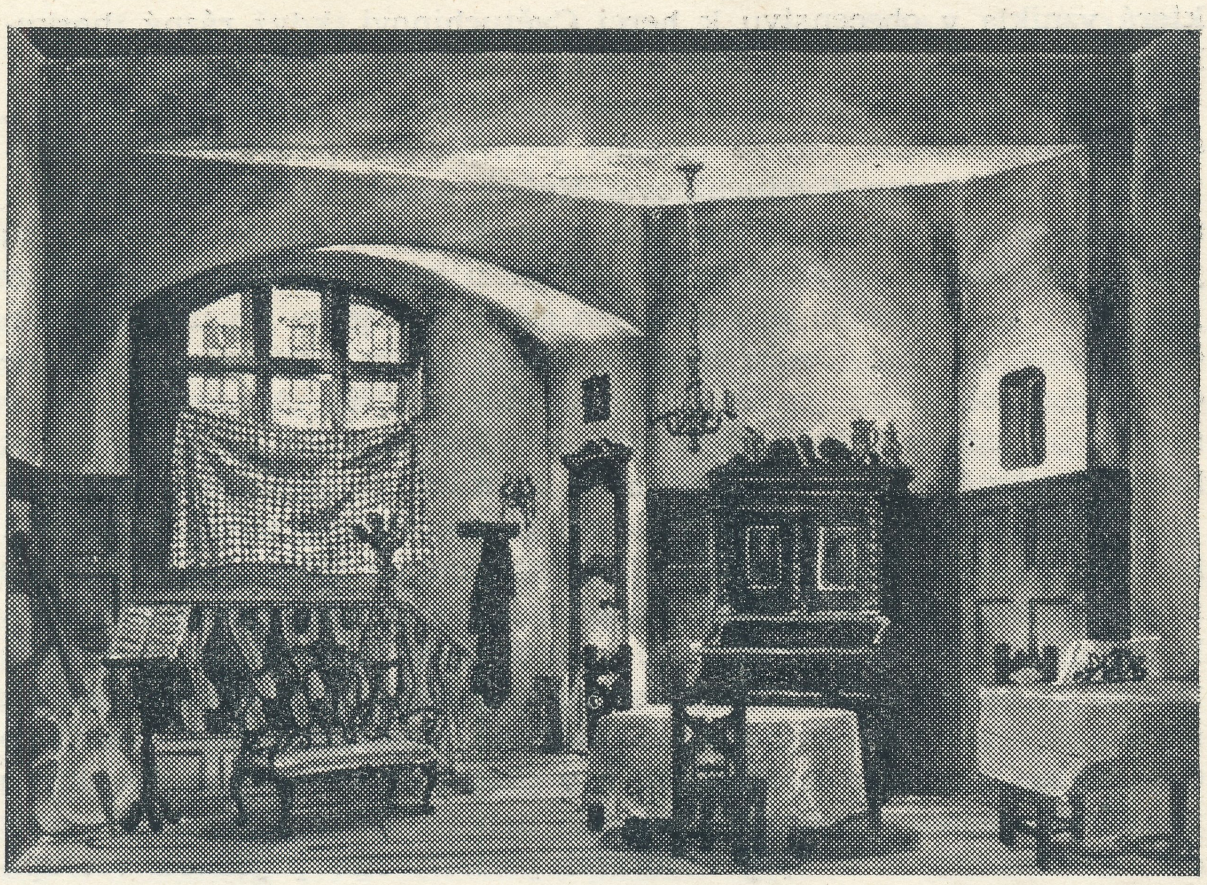

Návrhy scén pro »Úklady a lásku« ve Státním divadle v Ostravě od Zdeňka Hyblera. Nahoře pokoj u Millerů, dole salon Milfordové.

Cena 5 Kčs